

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI ÖNÜNDE BİR ENGEL OLARAK 1982 ANAYASASI'NIN RUHU

(THE SPIRIT OF 1982 CONSTITUTION AS AN OBSTACLE IN FRONT OF
DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS)

Atilla Kart

TBMM Üyesi/Member of the Great National Assembly of Turkey

ÖZET

Uzlaşma komisyonu faaliyetleri kapsamında toplumun her kesimine ulaşarak yaptığımız doğrudan görüşmelerde halkın büyük bir kesiminde ayrışma duygusu, korku ve baskı ikliminin egemen olduğunu gözlemledik. Mevcut Anayasa'nın 87 maddesi değiştirilmiştir. Özellikle 13.maddede gerçekleştirilen değişiklikler temel hak ve özgürlükler alanında ciddi gelişmeler sağlamıştır. Ancak Anayasa'da mevcut olan darbe ruhu, bu değişikliklerin uygulamaya yansımaları engellemiştir. Bu da meselenin sadece anayasa yazma ile çözülemeyeceğini göstermiştir. Siyasi Partiler Kanunu, seçim mevzuatı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, %10 barajı ve sendikalarla ilgili düzenlemelere dair mevzuat'ın da değiştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ayrışma, 1982 anayasasındaki değişiklikler, Türkiye'de anayasa yazımı, anayasa uzlaşma komisyonu

ABSTRACT

We observed social decomposition, atmosphere of fear and pressure over a large segment of the people, during the meetings held within the scope of the activities of the Commission and by reaching all segments of the society. 87 articles of the current Constitution were amended. Amendments in the Article 13 specifically provided significant developments in the field of fundamental rights and freedoms. The spirit of the military coup prevented the execution of these amendments in the practice, indicating that writing a new constitution is not enough to solve the problem. It is necessary to make amendments over the Law on the Political Parties, electoral legislation, the Law on Meetings and Demonstration Marches, the Law on Duties and Powers of the Police, 10% nationwide threshold, legislation on union organization.

Keywords: *Social decomposition, constitutional amendments in the 1982 Constitution of Turkey, constitution-making in Turkey, Constitutional Reconciliation Commission*

***

Sayın Başkanım, yurtdışından gelen saygıdeğer konuklarımız, Marmara Üniversitesi'nin muhterem mensupları, değerli hukukçular; hepimizi şahsım ve Cumhuriyet Halk Partisi adına saygıyla selamlıyorum.

Marmara Üniversitesi gibi tarihi önemi olan, yetkin bir üniversitenin mensuplarıyla birlikte olmanın mutluluğunu yaşadığımı ifade ediyorum. Bu duygumu öncelikle paylaşmak istiyorum.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu olarak altı aydan bu yana çalışma içindeyiz. Bölge toplantıları yaptık. Bölge toplantıları yanında -üç alt komisyon şeklinde- toplumun her kesimiyle, olabildiğince her kesimine ulaşarak doğrudan görüşmeler yaptık, onların görüşlerini doğrudan dinledik. Bölge toplantıları kapsamında; Ankara, Konya, Edirne, Diyarbakır, İzmir, Antalya, Gaziantep, Trabzon, Samsun, Erzurum illerimizde toplantılar yaptık. Yarın (28 Nisan) da İstanbul'da yapacağımız toplantıyla; bu toplantıları sonlandıracağız.

Bu yaptığımız toplantılarda; sivil toplum örgütlerinin başta olmak üzere, çatı örgütlerinin organizasyonunda her yaptığımız toplantıda; toplumun olabildiğince her kesimini temsil edecek şekilde, genellikle 600 kişinin, 650 kişinin katıldığı toplantılar teşkil ettik. Ben burada; böylesine yetkin katılımcıların, akademisyenlerin bulunduğu bir toplantıda; akademik ve teknik bir değerlendirme yapmak istemiyorum. Buna gerek de görmüyorum. Çünkü bizler bu yapacağımız çalışmalarda; sizin çalışmalarınızdan, sizin kaynaklarınızdan, imkanlarınızdan yararlanacağız. Bu sebeple bu konularda bir değerlendirme yapmayı çok da anlamlı bulmuyorum. Ama altı aylık süre içinde Türkiye pratiğini, Türkiye gerçeklerini sizlerle paylaşmak istiyorum. Anayasa yapımı sürecinde gerçekçi olmak adına, ayaklarımızın yere basması adına; bunları paylaşmak gerekiyor, bunları değerlendirmek gerekiyor, bunları bilmemiz gerekiyor. Çünkü zaman zaman öyle bir sunuş yapılıyor ki her şey sanki mükemmel gidiyor, Türkiye bugünden yarına anayasasını yapmaya hazır (böyle bir sunuş yapılıyor). Bu ne derece gerçekçi, bu ne derece doğrudur? Bunları o altı aylık süredeki gözlemlerimize dayanarak sizlerle paylaşmak istiyorum.

Burada ülkenin birçok noktasından -vilayet adı vermiyorum- gidiyorsunuz bir vilayete, kendi dünyasında yaşıyor o vilayet; kendi lokal dünyasında yaşıyor. Türkiye'den; zannedersiniz ki Türkiye'yle hiçbir bağlantısı yok, hiçbir ilgisi yok. Başka bir ile gidiyorsunuz, orada simit-

çinin siyaset yaptığını görüyorsunuz; böylesine politize olmuş bir yapı var. Bir Türkiye gerçeğinden söz ediyorum.

Bu altı aylık süre içinde toplumun her kesiminden insanları dinledik, kurumları dinledik, kesimleri dinledik. Orada ortaya çıkan şöyle bir ortak tabloyu, ortak ölçüyü özellikle sizlerle paylaşmak istiyorum: Toplumun önemli bir kesiminde; maalesef bir ayrışma duygusunun, bir korku ve baskı ikliminin egemen olduğunu görüyoruz. Hani demokratikleşme dönemindeyiz ya, ileri demokrasi dönemindeyiz ya ama neyi görüyoruz? Bu görüşmelerimizde, sade vatandaştan tutun da aydın kesimine kadar hepsinin doğrudan ya da dolaylı olarak bize söylediği şu: “Vekilim, ben görüşümü açıkça ifade edersem başıma bir iş gelir.” bunu toplumun her kesiminden duyuyorsunuz. Bakıyorsunuz sade vatandaşta bu duygu var. Bakıyorsunuz ekonomik bakımdan en güçlü olan (hep isim vermiyorum tabii) o kesimin temsilcileri geliyor; sorunlarını anlatıyor, mesleki sorunlarını anlatıyorlar, sektörün sorunlarını anlatıyorlar. Ama bir türlü o yere gelmiyorlar; dolaşıyorlar, diplomatik bir dil kullanıyorlar. “Acaba bu yaptığımız eleştirilerden, değerlendirmelerden hükümet rahatsız olur mu? Acaba hükümetin hedefi haline gelir miyiz?” Bunu özellikle ifade etmek, tespit etmek, vurgulamak gerektiğini duyuyorum.

70 yaşındaki gayrimüslim vatandaşımız geliyor; hukukçu ve tarihçi. Benim de ortaya çıkardığım çelişkiyi tamamlıyor ve bunu da içini doldurarak söylüyor, samimi olarak söylüyor: “Ben antisemitizmden endişeliyim, ben toplumdaki nefret söyleminden endişe ediyorum. Bana Türk Ceza Kanunu’nun 216. maddesi yetmiyor. Ben anayasal güvence istiyorum” diyor. Bana göre son derece haklı bir şekilde kaygısını dile getiriyor.

Biz Uzlaşma Komisyonu olarak; orada o kişi ve kurumları dinlerken nötr konumdayız, dinleyici konumdayız. Böyle bir ilke, böyle bir uygulama içindeyiz. Ama takdir edersiniz ki, Uzlaşma Komisyonu dışında, Türkiye’nin bu gerçeklerini sizlerle paylaşmak durumundayız. Türkiye’de o nefret söylemini korku ve baskı iklimini kimler yaratıyor? Bunu sorgulamamız gerekiyor. Bunun sorumlusu kim? Buna rağmen anayasa yapımında başarılı olacak mıyız? Sorun budur. Bunu sorgulamak gerekiyor.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu olarak, çalışmalara başlarken ilk gün şunu dile getirdik, Cumhuriyet Halk Partisi adına, şunu ifade ettik: “Tamam, anayasa değiştirmek gerekiyor elbette değiştirmek gerekiyor, yeni anayasayı yapmamız gerekiyor. Peki, olay anayasayı yapmak ya da yeni anayasa yapmaktan mı ibaret?” Bunu sorgulamamız gerekiyor, bunu görmemiz gerekiyor. Anayasanın 87 maddesini değiştirmişiz. Bazı maddeler birden fazla değişmiş; 113 kez değişmiş. Bu muazzam bir de-

ğişiklik (evet doğru), kabul ediyorum. Fakat o ihtilal ruhu terk etmiyor; başka bazı maddelerde duruyor.

Ama kabul etmek gerekir ki yapılan değişikliklerle; 13. maddede yapılan değişikliklerle, temel hak ve özgürlüklerde yapılan değişikliklerle çok ciddi mesafeler alınmış durumda. Yazmışız anayasamıza “basın özgürlüğü” demişiz, “özel hayatın güvenliği” demişiz, “kişi güvenliği” demişiz. Peki, Türkiye bugün bu temel hak ve özgürlüklerin ayaklar altına alınmasının sıkıntılarını yaşıyor. Türkiye bugün bu temel hakların ihlal edilmesinden dolayı bir kutuplaşmayı, bir ayrışmayı yaşıyor. Demek ki anayasayı yazmakla bu iş bitmiyor. Anayasa yazmakla bitmiyor. Nedir Türkiye’deki sorun? Türkiye’deki sorunun en önemli unsurlarından birisi, en önemli karakterinden birisi şu: O ihtilal ruhu, anayasayla birlikte başka yasal mevzuatımızda var. 12 Eylül 1980 - 6 Aralık 1983; yüz beş civarındaki ihtilal kanunu, temel kanun niteliğindeki kanun, hâlen yürürlükte. Hangi kanunlar bunlar? Siyasi Partiler Kanunu, seçim mevzuatı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, %10 barajı, sendikal örgütlenmelere dair mevzuat; hepsi de demokrasinin esasını, özünü teşkil eden mevzuat bunlar. Bunları değiştirmemiz gerekiyor. Bunları biz “Uzlaşma Komisyonu” olarak; Sayın Bal’ın, Sayın İyimaya’nın da bulunduğu alt komisyonda; biz “ihtilal kanunlarının da anayasa ile birlikte değişmesi gerekiyor” diye irademizi ortaya koyduk. Evet, o ihtilal kanunlarını bugünden yarına değiştirmek bizim elimizde değil; ama anayasa çalışmalarının etkili olması, güvenli olması, samimi olduğumuzun tescil edilmesi adına; anayasa değişikliği beklenmeden hayata geçmesi mümkün olan ihtilal kanunlarının da değişmesi gerekiyor. En basitini söylüyorum, %10 barajının kalkması gerekiyor. Millî irade hırslılığının kaynağını teşkil eden barajın kalkması gerekiyor. İç Hizmet Kanunu 35’in kalkması gerekiyor.

Bunu kim tartışmıyor? Bunu iktidar tartışmıyor. Bunu ısrarla dile getiriyoruz. Fakat Uzlaşma Komisyonu üyesi arkadaşlarımız diyorlar ki: “Bize bu yetki verilmedi.” Evet, bize bu yetki verilmedi, tamam kabul. Ama bunu bir irade beyanı olarak dile getirmemizde ne engel var, ne sakınca var? Yani bu kadar mı cesaret edemiyorsunuz? Biz bu kadar mı birilerine tâbi bir şekilde anayasa yapacağız? O zaman burada ne işimiz var bizim?

Bakın bunları niye anlatıyorum; oturumun konu başlığı: “1982 Anayasası’nın Yenileme Süreci: İlerleme ve Zorluklar”. İşte buyurun: yaşadığımız zorlukların temelindeki dinamikleri anlatıyorum. Gerçekçi olmak adına, bunları paylaşmak gereğini duyuyorum.

Böyle bir tabloda bakıyorsunuz, anayasa yapımı sürecinde; barış dilini kullanmamız gerekirken, diyalog dilini kullanmamız gerekirken; en üst seviyeden bir nefret söyleminin, -inançlar üzerinden, etnik yapılar üzerinden- dile getirildiğini görüyoruz. Böylesi bir metot yok ki. Yani

evrensel demokrasinin, evrensel hukukun, çağdaş hukukun esasını teşkil eden; insanların, kişilerin inancını açıklamaya zorlanmaması noktasında bile en üst seviyede ayrımcılık yapıldığını görüyorsunuz. Takdir edersiniz ki bunlar yeni anayasa sürecini olumsuz anlamda zorlaştıran çok önemli konular.

Bir diğer önemli konu nedir? Tutuklu vekiller olayı... Türkiye'nin geldiği noktaya bakar mısınız? Üç muhalefet partisine mensup, 8 milletvekili hala tutuklu. -10 ay olmuş- hala tutuklu ve birileri diyor ki: "Efendim, onları milletvekili adayı gösterirken bana mı danıştınız?" Buyurun... Yani bu; sözün bittiği yer. Şimdi, milletvekili adayı olarak göstereceklerimizi birilerine mi danışacağız? Kimin milletvekili olacağı, özellikleri mevzuatımızda bellidir: Anayasamızda bellidir; bunu denetleyen bir Yüksek Seçim Kurulu vardır, Anayasa Mahkemesi vardır. "Masumiyet karinesi" denen bir karine var; işte yüzyıllar boyunca evrensel hukukun oluşturduğu bir temel ilke var. Ama bunların hepsini göz ardı eden bir iklimden söz ediyoruz, bir siyaset anlayışından söz ediyoruz. Bunların hepsi; geldiğimiz noktada bizler için çok önemli zorluklar, engeller teşkil ediyor.

Yeni anayasa yapımı sürecinde, demokratikleşme konusunda bütün mesele; samimi olmak, dürüst olmak, tutarlı olmak, halka verdiğimiz sözden dönmüş olmamak. Ben özellikle, bu noktada bir değerlendirmenin yapılmasını; bu anlattığım somut olgular karşısında kamuoyu ve sizlerin takdirine sunuyorum. Şu tehlike bekliyor bizi: Muktedirlerin izin verdiği demokrasiyi kabul etmiyoruz. Böyle bir demokrasi olamaz. Muktedirlerin iznine tâbi bir demokrasi, muktedirlerin iznine tâbi bir anayasa yapım sürecini kabul etmiyoruz.

1995, 2001 değişikliklerine bakın; koalisyon hükümetleri var. Ama bakıyorsunuz o 1995, 2001 değişikliklerine; bana göre -ki bunu taraflı/tarafsız çoğu akademisyen kabul ediyor- demokrasi anlamında, temel hak ve özgürlükler anlamında, demokratikleşme anlamında çok önemli kalelerin yapıldığı anayasal değişikliklerdir. Mesele ne? Sorun ne? Sorun, -gerçekten- demokratikleşme konusunda; samimi olmak, dürüst olmak; iktidar olmanın verdiği gücün arkasına sığınmamak; iktidar gücünü dayatmacı bir anlayışla, baskıcı bir anlayışla uygulamamak. Yeni anayasa yapımı sürecinde, bu süreçleri çok önemsemediğimizi ifade etmek istiyorum.

Yine bu süreçte bir cümleyle; bir hususu daha, bir gözlemimi daha paylaşmak istiyorum: Türkiye'de maalesef, söylenecek daha pek çok şey var ama toplantının konusunu elbette fazla zorlamak istemiyorum. Maalesef, yargı ve siyasetin gündemini; Türkiye'de, istihbarat belirliyor. Hem de hangi istihbarat belirliyor? Yurtdışındakilerin ağır bastığı istihbarat belirliyor.

Bütün bu gerçekleri (gerçekçi olmak adına) sizlerle paylaşarak bu şartlar içinde, böyle bir ortam içinde, anayasa yapımı sürecinde bir çalışma içinde olduğumuzu: Bütün bunlara rağmen bir ortak paydayı; temel hak ve özgürlükler anlamında, cumhuriyetin değer ve kazanımları anlamında, Türkiye'nin güncel yapısı anlamında; bunları göz önüne alarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının tümünü kucaklayan, tümünün aidiyetine hitap eden bir anayasa yapma anlayışı ve sorumluluğu içinde olduğumuzu, -Cumhuriyet Halk Partisi olarak- ifade ediyorum. Bu değerlendirmelerle hepimizi saygıyla selamlıyorum¹.

¹ 1- Soru: Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun kompozisyonunda kimler var? Nasıl oluştu? Komisyonunda üç alt komisyon olduğunu söylediniz; bu alt komisyonlar nelerle uğraşıyorlar? 1982 Anayasası'nın çok eleştirildiğini söylediniz ve bu konuda bir consensus var; bu anayasanın temel eksikliği nedir?

Cevap: Öncelikle eksik kalan bir gözlemimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Anayasa yapım sürecinde temel unsur, temel dinamik; toplumsal irade, toplumsal sözleşme (dönüp dönüp bunu söylüyoruz). İşin esası budur; burada bir barış dilinin kullanılmasıdır; ayrıştırıcı bir üslup yerine birleştirici bir üslubun kullanılmasıdır; toplumda ötekileştirilmenin yaratılmamasıdır.

1961 Anayasası -bunu Sayın Altan Öymen'in huzurunda benim ifade etmem pek de doğru değil belki ama- temel hak ve özgürlükler bakımından Türkiye'de anayasalar tarihinde en önemli anayasalardan birisiydi (genellikle kabul gören bir değerlendirmedir). Ama o anayasanın temel handikabı şuydu: O anayasa yapılırken, anayasayı yapan irade bir önceki iktidar mensuplarına oy veren Demokrat Parti kitlesini, Adalet Partisi kitlesini dışarıda tuttu. O anayasa yapım sürecinin dışında bıraktı; bu yanlıştır. Ne oldu? Başka dinamiklerin de tesiriyle, %61 ile kabul edildi. Ama en önemli yanı -kişisel kanaatim- burada bir kitlenin dışlanmasıdır, bir kesimin dışlanmasıdır. O anayasa kalıcı olamadı. Şimdi halen buradan ders almıyorsak; 1982 Anayasasını zaten geçiyoruz %90 kabul etti de ne oldu? Orada zaten toplumsal bir irade yok.

Ama biz geldiğimiz noktada, 12 Eylül 2010 referandumunda kabul edilen 26 maddeli referans alacaksa "çok işimiz var" demektir; "bu işe hiç başlamayalım" demektir. Yani ne yaptık biz 12 Eylül 2010'da? %58'le kabul edildi ama toplumu kuttu, toplumu böldük, bir toplumu bölerek uzlaşmacı anayasa yapamazsınız (dönüp dönüp bunu söylüyoruz). Eğer aynı noktadaysak; eğer 12 Eylül 2010 tarihinde referandumla kabul edilen 26 maddeli, dokunulmaz bir referans olarak esas alıyorsa; bu Uzlaşma Komisyonu çalışması başlamadan bitmiş demektir.

Bağımsız yargı, yargı bağımsızlığı dönüp dönüp bunu söylüyoruz; bunu çok talihsiz bir değerlendirme olarak görmek mümkün, özellikle ifade etmek istiyorum. Yani anayasa yapacaksa; sözlerle yapacağız, diyalogla yapacağız, uzlaşmayla yapacağız; dayatmayla yapmayacağız. Muktedirlere tâbi olarak yapmayacağız; bunun anlamı budur. "12 Eylül 2010, bizim referansımızdır." dersiniz; o "Muktedirlere tâbi olarak anayasa yapmak anlayışında biz ısrarcıyız." demektir, bu kabul edilemez.

İkinci temel cevap vermeme gereken konu: 1982 Anayasasının tüm kesimler tarafından eleştirildiği doğrudur. Tabii, 82 Anayasasının aslında büyük ölçüde handikapları giderilmiş durumda; ama elbette yapılması gereken daha çok şey var. Temel haklar anlamında, yargının yapılması anlamında, yargı bağımsızlığı anlamında, cumhurbaşkanının yetkileri anlamında, "dokunulmazlık" kavramı anlamında, yasama yetkisinin sınırları anlamında, kamu personelleri anlamında, YÖK başta olmak üzere üst kurumlar anlamında; yapılması gereken pek çok düzenleme var. Ama tekrar ifade

KAYNAKÇA

Anayasa Uzlaşma Komisyonunun Çalışma Usulleri,
<https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/calismaesaslari.aspx>

ediyorum: O anayasal düzenlemeyle beraber yasal düzenlemenin, yürürlükte olan - temel kanun niteliğindeki- ihtilal kanunlarının, ivedi olarak ve paralel olarak hemen değiştirilmesi gereğiyle genel bir yaklaşımı ifade ediyorum

Anayasa Uzlaşma Komisyonu olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen dört siyasi partiden -milletvekili sayılarına bakılmaksızın- her dört gruptan da üçer milletvekili olacak şekilde; toplam 12 kişilik bir Uzlaşma Komisyonu kuruldu. Bu Uzlaşma Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının tamamen sembolik anlamdaki başkanlığıyla çalışmalarını sürdürüyor. Bu Uzlaşma Komisyonu, kendi bünyesinde, dörder kişiden oluşan üç alt komisyon oluşturdu. Her komisyonunda; yine her siyasi partiden birer temsilci olacak şekilde, üç alt komisyon oluştu.

- Bir numaralı alt komisyon; anayasal kurum ve kuruluşlarla doğrudan görüşmeler yaptı.

- İki numaralı alt komisyon; siyasi partiler ve derneklerle görüşmeler yaptı.

- Üç numaralı alt komisyon ise; cemaatler, sivil toplum örgütleriyle doğrudan görüşmeler yaptı.

Ayrıca 12 kişilik Komisyon, (konuşmamın başında söylediğim) bölgelerdeki toplantıları yaptı; çatı örgütleriyle beraber en azından 600 - 650 kişinin katıldığı ve yarın İstanbul'da sonucunu yapacağımız toplantılar yapıldı. Böyle bir yöntem uyguladık; altı ayın bitiminde -30 Nisan itibariyle- "katılım süreci"ni böylece tamamlamış oluyoruz. 1 Mayıs itibariyle artık 12 kişilik bir Komisyon, taslak ve hazırlık çalışmasına; danışmanlarımızla birlikte, anayasa hukukçu öğretim üyelerimizle, siyaset bilimi öğretim üleriyle; onların da katkılarını sağlayarak, onların da desteklerini sağlayarak; (1 mayıstan itibaren) taslak yazımı çalışmasına başlayacağız. O taslak yazımı çalışması 1 ay da sürebilir, üç ay da sürebilir. Bunun adını koymuyoruz, koymuyoruz; o tamamen komisyonun çalışma temposuna ve doğacak olan mutabakata göre şekillenecek. Onun devamında -taslak metin ortaya çıktıktan sonra- o taslak metni, kamuoyunun tartışmasına sunulacak, kamuoyunun bilgisine sunulacak. Kamuoyu bunu bir ay - iki ay tartışacak. Ondan sonra, biz komisyon olarak, nihai bir tasarı kendi aramızda hazırlayacağız. Bunu teklif aşamasına getirip, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunacağız. İşte o aşamadan itibaren; "Anayasa 175'e göre geçici bir düzenleme mi yapılacak?" (nasıl bir çalışma yapılacak?) onlar da ayrıca değerlendirilecek. Yapılacak olan çalışmanın genel sistematigi budur, bilgilerinize sunuyorum.